

Egyik kritikuskunk, régi módszerét követve, Csozics Gyökereit, egy szociológiai és az irodalomtól távol álló képlet alapján úgy mutatta be mint a társadalmi erők összeütközését, illetve mint ennek a drámai harcnak ábrázolását. Az ilyen felfogás, enyhén szólva, leegyszerűsítése a Gyökerek problematikájának és Csozics művészetének lefokozása. Más ez a regény, kevesebb de több is egyúttal. Kevesebb, mert a drámának csak egyik hányada általános társadalmi jelentőségű, de több, mennyivel több, társadalmi vonatkozásaiban is (egyénekbe sűrített osztályok és rétegek vívódnak és szenvednek a Gyökerek oldalain), művészi szempontból is. Amit a modern jugoszláv költészetben Popa, Davicsó, Pavlovics és a többiek megvalósítottak, az vonult be Csozics új művével a regényirodalomba. A szerkezet újszerű megoldása és az egyéni, nagyrészt lírai stílus jellemzik a Gyökereket. Az idő, amely a mai regényírók legnagyobb problémái közé tartozik, Csozicsnál állandó jelen, az elmúlt és a pillanatnyilag folyamatban lévő események összefonódása. Talán zavart kelthet ez a módszer, ez a megoldás, de csak első benyomásként; a regény kompozíciójának követelménye a tökéletes zártság, az okok kutatása azonban szükségessé teszi a multbatekintést, márpedig ez megbonthatja a regény egységét. Ezért szükséges az idő, helyesebben az idők összeszövődését keresni. Csozics impozánsan oldotta meg ezt a feladatot.

Beszélni kell arról a gyönyörű, gazdag, néha meglepően eredeti nyelvről, amellyel Csozics regényét írta. Ez valójában a parasztok nyelve, azoké, akikről ír, tartalmazza mindazokat a kincseket, amelyekre olyan bőven akadunk a szerb népköltészetben. Elfelejtett, de jelentésükben és szépségükben élő szavakat találunk a regényben lépten-nyomon. Díszítő jelzői nem romantikus ékszeresek a szavakon, hanem hűsbavájt rovásai az életnek; hasonlatai átlélik a hétköznapi életet, képcseréi megdöbbenetők és varázserő él bennük.

Boriszláv Mihajlovics azt írja erről a regényről, hogy megtalálta soraiban a mai valóság gyökereit. Általában felfedezésszámba megy a Gyökerek. Új tájakról, ismeretlen szellemi kontinensekről fejtette le a burkot, és az irodalom hónapja felé világít.

Lector

val ég, és amikor a megszokás még nem tette fásulttá. Vukasin, a másik fiú, a megtorpanás másik formája. Gyorgye azért szeretne mást, mert a régi nem öröm, nem értelem. Vukasin már megismerkedett a nyugati világ nagyobbvonalú életformájával, hogy utána csak tehetetlenségét érezze: belássa másképp kellene alakulni Szerbia életének és nem tud és nem talál utat, lehetőséget a problémák megoldására.

Igy jelenik meg három ember alakjában egy társadalom minden emberi problémája, az ellentétek, a leSORÍTÓ és felhajtó erők, az összeütközések egész drámai feszültsége. A regényben tulajdonképpen nincs is más, mint ez a három ember. Szimka, a három férfi mellett legjobban kidolgozott alak, csak néma megfigyelője a férfiak szenvedésének, és csak aláhúzza a tragédiát azzal, hogy amikor megcsalja férjét és idegen vért visz a családba, a Kátityok kiútatlansága és tehetetlensége már nem tud mást tenni, mint belenyugodni mindenbe, és amikor már az egész világot elvesztették meglegegni azzal, hogy ha idegen is, de legalább fenntarsa nevüket. A szolgák statisztálnak, a parasztok teljesen homályba vesznek. A külső események, történések sem fontosak. A belső drámán van a lényeg, a társadalmi problémák egyénekké konkretizálásán. Ezért lesz a regény alkotási módszerének központi vonása, hogy minden oldalról megvilágítja ezeket a központi alakokat: gondolatok, vívódás, álmok, emlékek, vágyak, önkínzó beszélgetések vannak, és a külső események csak a keretet adják. Nehéz erővel, sodrásal bírni ezt az alkotási módszert, és Csozicsnál sem futja mindig az erőből. Egészében azonban értékes műalkotás ez, a mult, a jelen gyökereinek olyan feltérképezése, amilyenre csak problematikájával, meglátásaival, írói és emberi állásfoglalásával a mi világunkhoz kapcsolódó igazán tehetséges író képes.

b-t

Egy szerbül megjelenő Molnár-regény margójára

A jugoszláv könyvpiac nem mindennapi, magyarvontakozású eseményének ígérkezik egy alig ismert Molnár regény: „A zöld huszár” közeli megjelenése. Az érdekességet fokozza, hogy a könyvet Cetinjében nyomtatják és adják ki. A kiadó: Crnagora Népköztársaság állami könyvkiadóvállalata: a Narodna Knjiga. Alighanem ez az első magyar irodalmi mű, amely nagy iramban fejlődő, legkisebb tagköztársaságunkban, napvilágot lát s nagyon kell örülnünk, hogy immár idáig jutottunk: a magyar irodalom iránti érdeklődés átível a Lovcsen büszke csúcsán.

A választás, úgy hisszük, szerencsés. A „Narodna Knjiga” szép kiállítású sorozatába az „Obeliszk” könyvek közé a nemrég elhunyt világhírű magyar író és színpadi szerző méltó munkája sorakozik. Elférnek benne legszebb érté-

kel egyszersmind szerencsésen kívülrekednek művészi és emberi fogyatkozásai. Szembeötlően erős élménytartalom hevíti benne az élő lélek hőmérsékletére Molnár hangját s ez szerzőnk esetében sokat, talán a legtöbbet jelenti. Egyéb munkáival kapcsolatban számtalanszor, — mondjuk meg mindjárt, jogosan, — vetették szemére, hogy a művészi igazságot alárendeli a hatásnak. Ötletek és elmésségek papírálarca alatt visszajára fordítja a valóság logikáját, szóval, nem embereket teremt, csak bábokat mozgat. Ráolvasták, hogy a színházi ember elnémítja benne a költőt, hogy nincsenek szenvedélyei, fölünyes irodalmi nagyiparos csupán, aki kívül és felül áll marionettjein, nem törődik millióval és lélekkel, vezérelve: a meghökkenés, mottója: az aforizma.

Valóban: Molnár neve elsősorban mesterien épített darabjai nyomán söpört végig öt világ-részen, tehát nem a lélek élő szárnyain, csak a technika, a bravúr, az elmésség szikrázó rakétáin lendült a világhír ormaira. A varázsos hangszer: az emberi szív kevés munkájában zendül meg. Mindössze talán a „Pál-utcai fiúk” a „Liliom” meg egy-két kisebb elbeszélés tanuskodik érzelmi élete gazdagságáról, emberfaragó erejéről, arról hogy több volt virtuóznál: költő volt.

A „Zöld huszár” feltétlenül e művek között van. A görögtűz hideg csillogása helyett a közvetlenség forró áradását érezzük benne. Érett korában írta, sikerrel, ünnepléssel, vagyonnal a háta mögött. Elmenymagjára jellemző, hogy ugyanezt a témát egy másik elbeszélésében a „Rabok” című kisregényben is feldolgozza. A „Rabok” meséje, bonyodalma sőt kifejlése feltűnően egyezik a „Zöld huszár”-éval. Ifjúkori élményről lehet szó és tudjuk, hogy az ifjúság némely emlékképe mily mélyre ágyazódik.

Maga a történet nem nagyigényű. Jelentőssé, irodalmilag, emberileg érdekessé közvetlen előadása, eleven, színes korfestése no meg alakjai teszik, melyek mindegyike keményen, egyenesen áll a lábán. Igazi emberek, igazi sorsok bontakozását látjuk, húsvér lények szenvedélye izzik, testvéreink tragédiája pereg előttünk. S az egészen mint különös csillogás ömlik végig az emlékezés édes melankóliája.

Az író ifjúkorában: a század első évtizedében játszódik a mese: egy fiatal budapesti újságíró és egy vidéki bodegáslány végzetes szerelmének megindító története. A bodega: a mai bárók őse, de valamivel több is. A képmutató századelő számkivetettjeinek az éjszaka embereinek, az úgynevezett bohémeknek tanyája volt, ahol olcsó fröccs és olcsó szerelem várta az éjszaka vándorait. Ilyen bodega alkalmazottja a „Zöld huszár” hősnője. Az újságíró egy vidéki kiküldetés alkalmával, véletlenül ismerkedik meg vele. A fiatalember szépjövőjü tehetség, máris neve van, ezenfelül boldog vőlegény. Menyasszonya gazdag család gyermeke, tiszta, józan, illatos polgári virág. Szeretik egymást, nemsokára egybekelnek. A vidéki bodegában töltött véletlen este azután fenekestől forgat fel előre cirkalmazott sorsokat. A lány mohó szerelemmel, félresiklott élete minden elfojtott szenvedélyével szeret a fiatal emberbe, utána szöki a fővárosba, árnyékként követi mindenüvé. A férfit eleinte dühbe gurítja, majd gondolkozóba ejti, végül meghatja a néma kitartó szerelem, mely pillantások alamizsnájával is megelégszik. Mire azonban a lány kétségbeesett üldözése mögött

felfedezi a viszontszeremre érdemes odaadást, mire rádöbben, hogy voltaképpen ő sem menyasszonyát szereti, hanem a szerencsétlen kurtizánt, addig a végzet már át is gázol a lányon. Öngyilkos lesz, meghal, a fiatalember pedig követni akarja a halálba. Az ő öngyilkossága azonban nem sikerül, életben marad és megtépázott lélekkel tér vissza menyasszonyához.

Ennyit mond a történet, amelynek fordulataiban elevenen jellemzett mellékalakok egész galériáját vonultatja fel az író. Molnár Ferenc mestere a művészi ökonómiának, itt pedig, ahol személyes közösséget vállal hőseivel, felülmúlja önmagát. Néhány odavetett vonással, egy-egy mondattal, rátapintó jelzővel embert, levegőt, hátteret, sőt kort teremt. Az öregedő vidéki szerkesztő olyannyira él, hogy szinte kilép a papírból. Az újságíróvilág figurái, a színház rabszolgái, a mágnáskaszinó léhűtői megannyi szinte anatómiásan szemléletes ábrázolás. Mögöttük pedig a századeleji, liberális-nagypolgári Magyarország korrumpált, álszent világa, a mocsárvilág poshad, melynek gyalázatos erkölcsi törvényeiből elkerülhetetlenül következik a bodegáslány halála.

Kivételes vonása a regénynek, hogy Molnár benne szabadjára engedi líráját, melyet másutt elhallgattat, az átlagközönség szórakoztatási igényeire dolgozó virtuóz... Látjuk, hogy nem idegen tőle a realizmus, hogy társadalomszemlélete sem feneklik meg fényűző környezetben lebennő álomfigurák kastankodásainak és erotikus komplexumainak elemzésén. Ahogyan ebben a könyvben a történések lánczemeit egybefonja, ahogyan egy agyongyötört szegény leány szívéen és egy, osztályának előítélet-béklyóiba vert férfilelken át, szinte lombikban, mutatja be, hogy az adott társadalomban a hősnőnek menthetetlenül pusztulnia kell, — ebben már ott a kritika: a hanyatló városi polgárság lesújtó kritikája.

Molnár Ferenc 1878-ban született és 1953-ban halt meg. Magas kort ért el. Sok siker ízét ízlelte, nevét öt világrész színpadai és könyvkirakatai harsogták és harsogják ma is. Fáradt, kihamvadtt aggként halt meg Newyorkban, ahol utolsó éveit töltötte. Magányos ember volt és tipikus polgári író, mestere a tömegszórakoztatásnak, a könnyed, vállvonogató szellemességnek, mely nem kíváncsiskodik és nem ítél. A „Liliommal”, a Pál-utcai fiukkal és még egy-két munkájával, amelyek között ott a „Zöld huszár”, mégis megmutatta, hogy több a sikeres írónál: nagy író, aki osztályának tüzetesebb szemrevételeire is képes.

Debreczeni József